

פרק שני

משנתו הפולמית של ר' י. טייטלבוים המבוטסת על שלוש השבועות

הנושא העיקרי במשנתו של ר"ט הוא הדיון והסקת המסקנות משלוש השבועות, כמובא בכותרת לספרו: "לבאר דיני השלוש שבועות שנאמרו בנביאות בענייני קץ הישועות" (1). המאמר הראשון והעיקרי בספר "מאמר שלוש השבועות", מוקדש לשבועות מבחינה הלכתית ורעיונית, ובמיוחד לתקפותן בזמנינו. הוא מסביר בהקדמה לספר שהוא רואה צורך לבאר את השבועות הללו.

כי שורש הטעות הנמשך בזה העולם, הסיבה הראשונה היא, לפי שלא ירדו לעומקן של דברים בביאור הלכה זו של השלוש שבועות, עד היכן הדברים מגיעים באסור הנורא של לקיחת ממשלה טרם הגיע הזמן, ועל כן לא התגברו על תאותם להיות ככל הגויים עם וממשלה שלא כדת (2).

המקור לשלוש השבועות

הפסוק בשיר השירים: "השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באליות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ" (ב, 7), משמש כרקע לדרשת ר' יוסי בר חנינא מתקופת הגלות, אחר חורבן הבית השני. בתלמוד הבבלי, מסכת כתובות (3) מובאת דרשה זו (בתרגום)

ר' זירא היה משתמט מר' - יהודה שביקש לעלות לארץ ישראל. שאמר ר' יהודה: כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה שנאמר, בבלה יובאו ושם יהיו עד פקדי אותם נאום ה' ... וכתוב אחר: השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באליות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. ור' זירא? - ההוא שלא יעלו בחומה,

1. שער הספר.

2. ויזאל משה, עמ' י'.

3. דף ק"י, ע"א וע"ב. דרשה זו מובאת גם בתנחומא דברים ד, תנחומא בוכר הוספה לדברים ג, אגדת בראשית פ"ז, א'.

שכן אמר ריב"ח (ר' יוסי בר חנינא) שלוש שבועות הללו למה? (4)
אחת - שלא יעלו ישראל בחומה.
ואחת - שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות.
ואחת - שהשביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישתעבדו בישראל יותר
 מדי.

על פי נוסח אחר בגמרא (5) ישנן שש שבועות, שלוש שהוזכרו לעיל
 וכן: "שלא יגלו את הקץ ושלל ירחקו" (נוסח אחר ברש"י: ידחקו) את
 הקץ, ושלל יגלו הסוד לעובדי כוכבים".

העקרונות המודגשים בשבועות אלו קשורים לקיומו של עם ישראל בגלות,
 וההתמודדות עם גזירה אלו-הית זו.

א. "שלא יעלו בחומה" - רש"י מבאר "יחד ביד חזקה" (6) כלומר
 אסור עליה לארץ בציבור ובאופן מאורגן.

4. השבועה מופיעה שלוש פעמים בשיר השירים. פרק ב', 7. פ"ג, 5.
 ופ"ח, 4.

5. גירסת רש"י, ורש"י מסביר משמעות "שלא ירחקו את הקץ" -
 בעוונם, שלא יגרמו שהגלות תמשיך בעוונם, ורש"י מסביר את
 הגירסא השניה שלא ידחקו את הקץ - "לשון דוחק, שלא ירבו
 בתחנונים יותר מדי".

6. רש"י בפרושו לגמרא, כתובות דף קי"א, ע"א בד"ה: "שלא יעלו
 בחומה". הרש"ש והיעב"ץ גורסים: "שלא יעלו בחומה", עפ"י הגמרא
 ביומא דף ט' עמוד ב': "דכתיב (שיר השירים ח, 9) אם חומה היא
 נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז - אם
 עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא, נמשלתם ככסף שאין
 הרקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות, נמשלתם כארז שהרקב שולט
 בו". המהרש"א בחידושי אגדות למסכת כתובות מסכם את שלוש
 השבועות: "ודאי דרשות לכל אחד מישראל לעלות לארץ ישראל, אלא
 שלא ביחד ביד חזקה ולבנות להם חומות ירושלים. ונחמיה שאמר
 ונבנה חומת העיר ולא נהיה עוד חרפה - ברשות המלך היה כמו

ב. אסור מרידה באומות, כלומר איסור לקיחת ארץ ישראל מדי האומות בכוח.

ג. שבועה שהשביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדי, וזו בעצם הבטחת קיומם של ישראל בגולה. שבועה זו קשורה לשתיים הקודמות, שאם ישנה מניעה תיאולוגית מישראל לעלות לארץ ישראל, יש להבטיח את המשך קיומו של עם ישראל בגלות, ולמנוע דחף חיוני לעזיבת הגולה.

האידיאולוגיה הטמונה בדרשה זו, נעוצה בעקרון התיאולוגי - כיוון שישראל לא גלו מרצונם, הם אינם חוזרים לארץ ישראל מרצונם. גזירת הגלות בטלה את מצות ישוב ארץ ישראל למועד מאוחר יותר, לכשיתרו השבועות.

שלוש השבועות לא נפסקו להלכה לדורות ע"י גדולי הפוסקים, והן נתפסו כדברי אגדה ולא כדברי הלכה. הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות לרמב"ם מונה את מצות ישוב ארץ ישראל בזמן הזה וקובע שמצוה זו נוהגת לדורות: "הרי שנצטוונו בכיבוש בכל הדורות" (8), והוא אינו מזכיר כלל את שלוש השבועות כעכוב לקיום מצות ישוב ארץ ישראל בהקשר ההלכתי.

רמב"ן
לכא
לכא

הרמב"ם אינו מונה את מצות ישוב ארץ ישראל וכיבושה בספר המצוות שלו, מזכיר את שלוש השבועות בהקשר אחר באגרת תימן. הרמב"ם עוסק באגרת זו באזהרה שלא ללכת שולל אחר אנשים הטוענים שהם משיח ולסכום

שכתוב שם". הריטב"א (רבינו יום-טוב אשבילי) בפירושו למסכת כתובות אומר: "שעכשיו מחמת שנגזר עלינו גלות אין מצוה וחיוב לעלות, אלא הדר שם אסור לו לצאת".

8. רמב"ן השמטות לספר המצוות לרמב"ם, השמטה ד'. וראה עוד הרב ש. ישראלי ארץ חמדה, ת"א, תשי"ז עמ' י"ד-ט"ז. הרב י. כהנא בענין מצות ישוב ארץ ישראל, בתוך המעין, כרך י"א, גליון ב' תשל"א הערה 12.

דבריו הוא אומר: "וזהיר מלעשות זאת והשביע האומה על דרך משל ואמר השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו ואם תעוררו" (9).

הרמב"ם מציין שבועה זו הינה דרך משל, ולכן יש להסיק שהמחלוקת בינו ובין הרמב"ן אם למנות את מצות ישוב ארץ ישראל כמצוה אינה קשורה להבנת תוקפן ההלכתי של שלוש השבועות.

ר' יצחק ליאון מחבר מגילת אסתר הוא הראשון המצטט את שלוש השבועות בקונטקסט ההלכתי. בהסברו למנין המצוות של הרמב"ם הוא משיב להשגת הרמב"ן, ומסביר את השמטת מצות ישוב ארץ ישראל ע"י הרמב"ם.

כי מה שלא מנאה הרב היא לפי שמצות ירושת הארץ וישיבתה, לא נהגה רק בימי משה ודוד, יש זמן שלא גלו מארצם, אבל אחר שגלו מעל אדמתם, אין מצוה זו נוהגת לדורות עד בא המשיח. כי אדרבא נצטוינו לפי מה שאמרו בסוף כתובות שלא נמרוד באומות ללכת לכבוש את הארץ בחזקה והוכיחו מפסוק "השבעתי אתכם בנות ירושלים" ודרשו שלא יעלו ישראל בחומה (10).

אולם, דעתו של ר' יצחק ליאון היא דעת מיעוט, פוסקי ההלכה הקלאסיים הרמב"ם והשולחן-ערוך לא הזכירו את שלוש השבועות כגורם הלכתי המעכב עליה לארץ ישראל בקודקס ההלכתי שלהם (11).

9. רמב"ם, אגרות הרמב"ם, מוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ך.

10. מגילת אסתר, השגות לספר המצוות לרמב"ם. דעה זו מצאה תימוכין, בדעת ר' חיים כהן מובא בתוספות (כתובות ק"י, ב) בד"ה "הוא אומר", האומר שבזמן הזה אין מצוה לדור בא"י. ראה דיון על כך בפתחי תשובה אבן העזר סימן ע"ה ס"ק ו'.

11. המקור לדברי ר' יצחק ליאון בדברי ר' חיים כהן, מבעלי התוספות המעיר על דברי המשנה במסכת כתובות: "הכל מעלין לארץ ישראל", שדין זה אינו תקף בזמן הזה: "דעכשיו אינו מצוה לדור בארץ ישראל, כי יש כמה מצוות התלויות בארץ, וכמה עונשים שאין אנו יכולים להזהר ולעמוד עליהם" (תוספות, מסכת כתובות דף ק"י,

יש שייחסו את הגמרא במסכת כתובות המביאה את שלוש השבועות לחלק האגדי שבתלמוד, ולכן אי אפשר להסיק מסקנות הלכתיות פראקטיות ממאמר תלמודי זה. ר' אברהם בורנשטיין האדמו"ר מסוכואטשוב (12) מתייחס לשלוש השבועות בחשובה הלכתית בעניין יישוב ארץ ישראל בזמן הזה, והוא קובע כי שלוש השבועות הינן דברי אגדה וא"א להתייחס אליהן כפשוטם.

בדברי אגדה העלימו הדברים, כי בדברי אגדה גנוזים רוב הסודות כמ"ש האר"י ז"ל, ע"כ לא רצו לגלות הדברים, וגם אגדה זו מוקשה מאוד (13).

ע"ב בד"ה: "הוא אומר"). דברי ר' חיים כהן נדחו כמעט ע"י כל פוסקי ההלכה, ראה של"ה, שער האותיות (סוף אות ק') שכתב שדבריו הם דעת יחיד "וגם לא מסתברא טעמיה, דע"ז נאמר: צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם". ראה "פתחי-תשובה" בהגהות לשולחן ערוך (חלק אבן העזר, סימן ע"ה, ס"ק ו') שמביא פוסקי הלכה החולקים על ר"ח כהן, ומפליגים בשבח יישוב א"י בזמן הזה, ללא כל מניעה מחמת השבועות. ראה מהרי"ט בתשובה (סימן כ"ח) ובפירושו למסכת כתובות (דף ק"י, ע"ב) שהוכיח שדברי ר"ח אלו תלמיד טועה כתבם "ומצות יישוב א"י תקפה בזמן הזה שכן מבואר מכל הפוסקים הראשונים והאחרונים". והשווה לתשובת האדמו"ר ממונקאטש בתשובה העוסקת ביישוב א"י בזמן הזה בשו"ת מנחת אלעזר חלק יורה דעה, סימן י"ב.

12. 1839, בנדין - 1910, סוכואטשוב. חתנו של ר' מנחם מגדל מקוצק ומייסד חצר סוכואטשוב. התעניין ביישוב ארץ ישראל, וכתב על כך בשו"ת שלו. בשנת תרנ"ח שלח את בנו וחתנו לקנות אדמה בא"י להקמת ישוב חרדי, אך הדבר לא עלה בידם מחמת גזרות הקרקעות באותה תקופה. רעיונותיו בתורת החסידות מובאים בספרו של בנו ממשיכו ר' שמואל, שם משמואל.

13. שו"ת אבני-נזר, וורשא, תרע"ד, יורה דעה, חלק ב', סימן תנ"ד, סעיף מ'.

אכן, השבועות לא הוו מעולם גורם המונע עליה לארץ ישראל, ועליות החסידים לארץ ישראל מוכיחות שהשבועות לא מהוות גורם הלכתי מעכב (14).

הדיאלקטיקה בשלוש השבועות נובעת מהאופי שנושא מאמר תלמודי זה. בפשוטו הוא נראה כאסור הלכתי חריף המחזק ע"י שבועה (15), אולם האנטרפרטציה שניתנה למאמר זה במהלך הדורות אינה הלכתית אלא רעיונית. השבועות נתפסו כצידוק הדין לגלות הארוכה, וקבלו משמעות נרחבת במסגרת המחשבה היהודית בימי הביניים, ובעיקר לאור התפתחות הקבלה הלוריאנית שנתנה משמעות תיאורגית לגלות ולתהליך הגאולה (16).

14. ראה ב. דינור במפנה הדורות, מוסד ביאליק, תל-אביב, תשט"ו, עמ' 26, 69. וכן ראה מ. ברויאר הדיון בשלש השבועות בדורות האחרונים, בתוך גאולה ומדינה, הכינוס השנתי למחשבת היהדות עורך: י' בן ששון, משרד החנוך והתרבות ירושלים, תשל"ט. עמ' 49-57. ראה עוד א. מורגנשטרן ציפיות משיחיות לקראת שנת הת"ר (1840) בתוך משיחיות ואסכטולוגיה, עורך: צ. ברס. מרכז זלמן שז"ר, ירושלים, תשמ"ד, עמ' 343 - 347, על תפיסתם המשיחית של תלמידי הגר"א שדגלו באקטיוויזם אנושי בבחינת "איתערותא דלתתא" בעליתם לארץ ישראל. דיון בג' השבועות כמעט ואינו מצוי בספרות התשובות העוסקות בנושא ארץ ישראל, עפ"י י. שצ'פאנסקי, ארץ ישראל בספרות התשובות, מוסד הר' קוק, ירושלים תשכ"ז,

15. ראה באבני-נזר (שם) בסעיפים מ"ב-מ"ה ביאור רעיון השבועה שאינו במישור הפרקטי, אלא במובן רוחני "כי השבועה היה לשורש נשמותיהם למורשה".

16. ראה י. תשבי, תורת הדע והקליפה בקבלת האר"י, הוצאת מאגנס, ירושלים, תשמ"ד, עמ' קכ"ג ואילך. ראה עוד מהר"ל מפראג נצח ישראל, הוצאה חדשה ומשוכללת, ירושלים, תשל"א, עמ' קכ"ב-קכ"ג, שהשבועות הינן גזירה אלוקית לשמר את בני ישראל בגלות אבל שיהיה הגלות מצד עצמו אינו ראוי לפיה סדר, לכן גזירת הי"ת הוא אשר מעמיד דבר זה. וכן מהר"ל באר הגולה פרק ז'.

במחצית השנייה של המאה הי"ט, עם ההתעוררות הלאומית הישראלית עלה נושא השבועות ביתר תוקף. הרבנים הירש וקלישר מתייחסים לשלוש השבועות בכתביהם, וטענתם העקרית ששלוש השבועות אינן רלוונטיות לשיבת ציון הנוכחית (17).

מאידך הרש"ר הירש מנהיגה של יהדות גרמניה החרדית שדגל באמנציפציה והתנגד לתנועה הלאומית, מזכיר את השבועות ברמז ומסתייע בהן לבניית האידאולוגיה שלו.

עד אשר יבוא יום זה יאחד את בני ישראל גם איחוד חיצוני בארץ, והתורה תהיה להם שוב ליסוד מוסד של מדינתם... עתיד שנועד כתכלית וקץ לגלות עתיד מקווה, אך עתיד שאין לנו להגשימו למעשה בעצם ידינו (18).

בראשית המאה ה-20 האדמו"ר החמישי לבית חב"ד, ר' שלום דובער (19) מנה את שלוש השבועות בין מניעי התנגדותו לתנועה הציונית, וסבר שיש לשבועות משמעות הלכתית, האוסרת פעילות אנושית במהלך הגאולה.

והלא אין רשאים גם לדחוק את הקץ ולהרבות בתחנונים על זה (רש"י מסכת כתובות דף קיא ע"א) וכל שכן בכחות ותחבולות גשמיים, דהיינו לצאת מהגלות בזרוע אין אנו רשאים (20).

17. הר' קלישר, דרישת ציון, מהדורת ירושלים, תרע"ט דף ל"ה, ע"ב. הר' אלקלעי קול מבשר, תרי"ב.

18. רש"ר הירש, אגרות צפון, מוסד הרב קוק, ירושלים, אגרת ט"ז. ראה גם בספר חורב סעיפים 608-609 התייחסותו של הרש"ר הירש לשלוש השבועות.

19. עליו ועל חשיבות עמדתו ראה בנספח לעבודה זו.

20. ש. לנדא י. רבינוביץ (עורכים) אור לישרים, ורשא, תר"ס, עמ' 57-58. על ספר זה ראה בנספח לעבודה זו.

מסקירת העמדה שייחסו פוסקי ההלכה לשלוש השבועות, במאות ה-19 וה-20, נראים דבריו של ברויאר הרואה בדיון בשלוש השבועות דיון שאי אפשר להגדירו כדיון הלכתי מובהק, אלא מושפע מתפיסת הגאולה ומשמעותה, ומאופן ניתוח מאורעות הסטוריים באותה תקופה (21).

השבועות במשנתו של ר' יואל טייטלבוים

ר"ט מעמיד את שלוש השבועות כיסוד לשיטתו. בחלקו הראשון של מאמר שלוש השבועות הוא עמל רבות להוכיח שהשבועות אינן, דברי דרוש ואגדה בלבד, אלא הורא אקטואלית. הוא סוקר בהרחבה את כל דברי פוסקי ההלכה בנושא זה, מסתייע בתומכים בשיטתו, מגיב לשוללים את דעתו, ובמיוחד מנסה להסביר את דעת הרמב"ם אליבא דשיטתו.

הוא מתגלה כבקיא וכפלפלן מעולה בדיון הלכתי זה, ובדרך פלפולו הוא בונה את התיזה שלו, ששלוש השבועות הינן משמעותיות ואקוטיות לתקופתו.

אי הזכרתן של השבועות בספרות הפסיקה מנומקת על ידי ר"ט בכך שהלכות אלו לא היו מצויות במהלך הדורות, ואין דרך הפוסקים להביא הלכות שאינן תדירות "כי לא מצאו לנחוך לבאר רק הנוהג בזמנם ובמקומם" (22). טענתו - שהשבועות רלוונטיות לזמן הגלות, אבל בכל אופן הוא לא נראה חיוני לפוסקי ההלכה להביאן.

21. ראה ברויאר שם, עמ' 54. ראה גם י. כץ מקומה של הציונות בתולדות ישראל בדורות האחרונים בתוך כיוונים (15), קיץ תשמ"ב עמ' 7, "כי ההסתמכות על האמונה בגאולה הנסית לא היתה אלא מעין גיבוש דוגמאטי לעמדה נפשית בסיסית".

22. ויוא"מ, הקדמה עמ' י'. הוא מוכיח מכך שפוסקי ההלכה לא הביאו בקודקס ההלכתי שלהם מצוות הקשורות לארץ ישראל ולעתיד לבוא, כמו תרומות ומעשרות, קרבנות וכיו"ב. אבל נראה ששלוש השבועות שייכות לקטגוריה של ההלכות הקשורות לגולה, ואינן דומות למצוות שקיומן רק לעתיד לבוא.

וענין זה של התעוררות תנועה לעבור על השבועות הללו לא מצינו מימי בן-כוזיבא עד זמנו של הרמב"ם שהוא לערך אלף שנים, וכן מזמנו של הרמב"ם עד ימי הש"ץ, וכן אחר זמנו של הש"ץ עד עכשיו בדורותינו אלה. עכ"פ חלפו ועברו הרבה מאות שנים שלא עלה על שום לב אדם לעבור על זה, ולא חשבו כלל על כך (23).

אבל הוא קובע בודאות שאלו השבועות המה הלכות קבועות בלי שום חולק (24).

הרמב"ם לא הזכיר בקובץ ההלכתי המקיף משנה-תורה את שלוש השבועות, ורי"ט מתמודד עם אי הזכרת השבועות אצל סמכות הלכתית מרכזית, שבעקבותיה פוסקים נוספים לא הזכירו את השבועות. הוא מסביר שאי הזכרה זו אינה מלמדת שהרמב"ם לא ראה בהן נושא הלכתי, והוא מנסה להוכיח זאת ממקורות שונים במשנתו המקיפה של הרמב"ם.

תחילה הוא מניח ארבע הנחות בדעתו של הרמב"ם:

א. השבועות אינן הלכות במובן הרגיל, כי שבועה אינה תקפה לכל הדורות. מטרתה של השבועה להגדיל את עונש העובר על הוראה זו. כך מסביר רי"ט את דברי הרמב"ם באגרת-תימן שהגדיר את השבועות כמשל (25).

ב. דרכו של הרמב"ם בפסיקה שהוא אינו מביא עונשים ואזהרות בקודקס ההלכתי משנה תורה (26).

23. וי"א"מ, עמ' י'. יש לשים לב להקבלה שעושה רי"ט בין ימי בר כוכבא, שבתאי צבי והציונות, שהינה משמעותית בהגותו. ביחס לדבריו שתופעות משיחיות לא היו תדירות, השווה לרמב"ם אגרת תימן או פתח תקוה, בתוך אגרות הרמב"ם, עורך: מ.ד. רבינוביץ, מוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ך עמ' קפ"ה-קפ"ו שהרמב"ם מונה מספר "משיחים" בתקופתו בלבד.

24. שם, שם.

25. רמב"ם אגרת תימן, עמ' קפ"ט.

26. וי"א"מ עמ' צ"ט.

ג. הרמב"ם כתב בהלכות מלכים שבפסוקים המובאים בפרשת נצבים, כלולים כל ענייני הגאולה (דברים ל', 1) והוסיף [הרמב"ם - עפ"י רי"ט] "שכל מי שאינו מאמין בדברים המפורשים שם הוא כופר בתורה" (27).

ד. שיטת הרמב"ם בייחס למהלך הגאולה שתשובה קודמת לגאולה. "וכבר כתב בהלכות תשובה שזה ברור ומפורש באלו הפסוקים שבפרשת נצבים שאי אפשר לגאולה בלא תשובה שהיא הבטחה ברורה ומפורשת שם שיעשו תשובה בהיותם בכל הגויים אשר הדיחך ה' אלוקיך, שמה, ואחר כך יתחילו ענייני הגאולה" (28).

מצירוף הלכות אלו מסיק רי"ט שהרמב"ם אינו צריך לכתוב במפורש שאסור לעסוק באקטיוויזם הנוגע לדחיית הקץ.

דמה נפשך אם לא יעשו כל ישראל תשובה, כבר הודיע שהוא נגד ההבטחה המפורשת בקרא והוי כפירה בתורה הקדושה ואם יעשו כל ישראל תשובה דעתו ז"ל שבדאי יהיה הגאולה כמ"ש ז"ל אין הדבר תלוי אלא בתשובה (29).

הוכחה זו הינה דוגמא לדרך פלפולו של רי"ט, שהוא מגייס כל דרך אפשרית, להוכיח את דעתו ולמצוא לה סימוכין (30).

27. שם, שם, כונתו לרמב"ם בהל' מלכים, פרק י"א, הלכה א', והשווה לדברי הרמב"ם: "שכל מי שאינו מאמין בו, או שאינו מחכה לביאתו לא בשאר הנביאים הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו שנאמר: "ושב ה' אלוקיך... והביאך".

28. ויזא"מ עמ' צ"ט. וכונתו לרמב"ם, הלכות תשובה, פרק ז', הלכה ה' "ואין ישראל נגאלין אלא בחשובה". בנושא גאולה ותשובה מה קודם למה ראה י. שביב הגאולה והתשובה בתוך שמצטין 18 ו-23.

המסקנה האקטואלית והרדיקאלית שמגיע אליה רי"ט, והוא טוען שזו דעת הרמב"ם היא שהסובר שישנה אפשרות של גאולה ללא תשובה - הוא כופר.

מבואר מדבריו (הרמב"ם) (31) באר היטב שמי שאינו מאמין בזה וחושב שיש מציאות לאיזה גאולה טרם שיעשו כל ישראל תשובה הוא כופר בתורה הקדושה ואין להסתפק עוד בדעת הרמב"ם שדעתו ז"ל בלי ספק שאסור להאמין לשום גואל אף אם יהיה בעיניו כמשה ואהרן ויעמיד השמש כיהושע בן-נון, כל זמן שאין רואים בו אותו הסימן המבואר בתוה"ק שמביא כל ישראל לקיום כל התורה כולה. ותו אין מקום שיהי' עוד צורך להרמב"ם ז"ל לכתוב שלא לעשות גאולה מעצמם (32).

29. ויוא"מ עמ' צ"ט.

30. על דרך הפלפול של רי"ט ראה בקורת עליו ר. ש"ץ עימות הספרות החרדית עם הציונות בתוך נתיב, עמ' 50. "המגמה המוגזמת של הרחקת הראיות מן הגאולה, ומתן סבירות כמעט אפסית לקיומה בזמן מן הזמנים הנאחזת בדברי הרמב"ם כביכול, היא דוגמא של כח הפלפול שאין בפניו מעצור". ראה הוכחות של הנ"ל מדברי הרמב"ם עצמו שלא כתיזה של רי"ט שם, עמ' 51-52. ראה עוד א. אורבך, על ציונות ויהדות, "ויאמר כי הוא בעל כח פלפולי, בעל בקיאות גדולה, אבל הוא גם מסלף את הדברים או עושה בהם כרצונו". עיין בדוגמא שמביא אורבך בהמשך דבריו (שם). הש' לרי"ט עצמו שכתב על דרך פלפולו, שעשה זאת רק לפעמים ולתועלת הענין, בהקדמה ליוא"מ עמ' י"א.

31. דרכו של רי"ט שהוא מדגיש לכל אורך הספר שהמסקנות האקטואליות שהוא מגיע אליהן, אינן מסקנות שלו "כי לא כתבתי כלום מדעת עצמי, אלא לקטתי הכל מדברי חכז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים בקצת הסבר וביאור דבריהם ז"ל" (ויוא"מ עמ' י"א).

32. שם, עמ' צ"ט.

ר"ט - עצמו - מרגיש שהוכחה זו אינה מספקת, והוא מוסיף:

וידוע אני כי המתעקש עדיין יתעקש בזה יען שאין מבואר בהדיא בספר היד (כונתו ליד החזקה, שם נוסף למשנה תורה) השלוש שבועות(33).

מתעקשים אלו, הנם הציונים, אשר אינם אוכיקטיוויים, מחמת תאוותם הגדולה ללאומיות - "התאווה המרובה שבדורינו להיות עם וממשלה ככל הגויים"(34). ותשובתו לכך - אף אם הרמב"ם לא הזכיר, את השבועות במשנה-תורה, הוא כתבן באגרת תימן, שנכתבה לעת זקנותו, על פי דעתו של ר"ט, ותוקפה ההלכתי גדול ממשנה תורה. לכן, הוא טוען אי אפשר לדחות דברים מפורשים, מחמת דברים שאינם מפורשים, וודאי לא בנושא חמור זה - כהגדרתו.

עניין חמור כ"כ שהחמירו חז"ל בו יותר מכל האסורין שבכל התורה כולה - ובודאי שלהאמין בזה הוא כפירה גמורה בתורה(35).

אף אלו, אשר תפסו את שלוש השבועות כמניעה הלכתית, האוסרת יסוד מדינה ושלטון עצמאי בארץ ישראל, סוברים - אין הן רלוונטיות לאחר שני מאורעות גורליים בתולדות ישראל בעת החדשה: הצהרת-בלפור והשואה.

א. הצהרת בלפור - מתן רשות לעם ישראל לכונן מדינה יהודית בארץ ישראל ע"י חבר העמים - מהווה התרת השבועות(36).

33. שם, עמ' ק"א.

34. שם, עמ' ק"ב.

35. שם, שם.

36. ראה, רד"ק, (תהילים, קמ"ו, 3) - ישועת ישראל ע"י רשיון האומות.

ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, ממנהיגיה של יהדות ליטא, רואה בהצהרת בלפור והחלטת סאן-רמו ביטול תוקף השבועות.

וכיון שטר פחד השבועות וברישיון המלכים קמה מצות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה (ספרי פ' ראה) למקומה, ומצוה על כל איש לסייע בכל יכלתו לקיים מצוה זו (37).

כן מובא בשמו של ר' שמואל בורנשטיין, האדמו"ר מסוכוֹטשוב, שיש לייחס להצהרת בלפור משמעות תאולוגית, ולא פוליטית בלבד (38).

ב. שואת יהודי אירופה.

אחת השבועות מכוונת לאומות העולם "שלא ישתעבדו בהם בישראל יותר מדי" (39). כלומר, השבועות הן הדדיות, בני ישראל לא ימרדו באומות, והאומות לא ירדו בישראל יותר מדי. לכן, כאשר האומות הפרו את שבועתם, ובמיוחד כשרצו להכחיד את זרע ישראל מעל פני האדמה - בטלו השבועות (40).

37. מכתב זה מובא בהתקופה הגדולה, עמ' קע"ד - קע"ה.

38. " אבל עתה שנתקיים בו מה-הכתוב 'קול דודי דופק פתחי לי' וגומר ונתן בלב ממלכות לבחור לנו את ארצנו הקדושה... כמו בבית שני נפקדו ישראל על ידי כורש מלך פרס... כך תהיה תחילת הגאולה העתידה שהשם יתברך יתן בלב ממלכות הארץ לבחור לנו את נחלתנו" (אביר הרועים, עמ' ק"ז). ראה לעיל במבוא לעבודה זו.

39. תלמוד בבלי כתובות דף קי"א, א'.

40. הרב י.א. הרצוג, הקמת המדינה קודם ביאת משיח, בתוך ספר הציונות הדתית, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשל"ז, עמ' 62. ראה גם אם הבנים שמחה, מכון פרי הארץ, ירושלים, תשמ"ג עמ' קמ"ז.

ר"ט מתייחס למאורעות אלו, ודוחה בחריפות את אלו הרואים בהם התרת השבועות.

א. רשות העמים - ויש טפשים האומרים שיען שהיה בהסכמת האומות אין כאן לא אסור שבועה ולא אסור בעברה על הקץ, וכל כך גבר החשכות וסמיות העיניים שנפל על העולם לטעות בדברי הכלים כאלו (41).

הוא מנמק דבריו כשהוא מתבסס על פרוש רש"י לשבועה, שלא יעלו בחומה - "כלומר ביד חזקה" (42). על פי זה הוא מגדיר עליה בחומה - כיבוש ארץ ישראל בדרך מלחמה. מסקנתו האקטואלית היא כי כיבוש ארץ ישראל מידי הערבים זוהי עליה בחומה, ובהכרח - הסכמת העמים אינה דלונטית.

ומה ששאר האומות מסכימים לא מעלה ולא מוריד, וכי יש לאומות דין סנהדרין לדון מה יעשו ישראל עפ"י רוב דעות שלהם (43).

הוא מדגיש שתהליך הגאולה הוא תהליך אלו-הי ואינו תלוי כלל בגורם אנושי. לכן אין לראות באומות גורם דומיננטי בתהליך הגאולה, ולהיפך, הוא אומר באירוניה, "כשיבוא המשיח הוא לא ישאל את פי האומות אלא הם כולם ישאלו אותו כדת מה לעשות" (44).

41. ויוא"מ עמ' ק"ג. הוא מתייחס לגדולי תורה שאינם סוברים כמותו, בכינוי "טפשים" (שם), ובמקום אחר קורא להם "אפיקורסים" (שם, עמ' צ).

42. רש"י, בפירושו לתלמוד, מסכת כתובות דף קי"א, א' בד"ה: "שלא יעלו בחומה". פירוש זה של עליה בחומה הוא יחודי לר"ט, הפירוש המקובל הוא שעליה בחומה מתייחסת לאומות שמשועבדים להם, ואף הוא עצמו פירש עליה בחומה כמובן זה, ולא כדרך שהסביר כאן, ראה ויוא"מ עמ' ל"ט.

43. ויוא"מ עמ' ק"ג.

44. שם, שם.

המקור העיקרי, עליו מסתמך רי"ט, שאין השבועות בטלות ע"י רשות האומות הוא, ר' יונתן אייבשיץ בספרו אהבת יהונתן, בפירושו לפסוק בשיר השירים: השבעתי אתכם בנות ירושלים".

וזוהו פירושו דכנסת ישראל דוחה באלה ובשבועה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה נגד קיבוץ ישראלי, באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים, וכל האומות מסכימים, אפ"ה צוותה שחלילה שתלך שמה כי הקץ סתום, ואולי אין עתה הזמן האמיתי רק עת רצון לפי שעה, והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית ח"ו, ואחרון קשה מן הראשון (45).

רי"ט לא מסתפק בטיעונים הלכתיים, והוא מוסיף טענה הסטורית, שרשות האומות בהחלטת חבר הלאומים לא אישרה ריבונות יהודית בא"י, במיוחד שלטון יהודי בירושלים.

מה שאומרים שהיה בהחלטת רוב העמים גם זה שקר, כי בישיבה האחרונה שהיתה צריכה לאשר העניין לפי החוק של קשר בין העמים, נדחה הדבר והחליטו למסור ארץ ישראל, לידי קשר איזה עמים הנקרא טראסטישיפ (46), אלא שהציונים לא התחשבו עם החלטת העמים ולא צייתו להם ובפרט מה שלקחו ירושלים זה היה מתחילה ועד סוף נגד דעת כל העמים, ואין להאריך בזה כלל (47).

ב. השואה - רי"ט טוען שהשואה, בה הושמד שליש מהעם היהודי בהיותו בגלות, אינה מהווה התרת השבועות. להיפך - השואה מורה על האקטואליות שלהן. משמעות השבועות על פי משנתו של המהר"ל

45. ר' י. אייבשיץ, אהבת יהונתן, הפטרת ואתחנן, על הפסוק: "על הר גבוה עלי לך וכו'". ראה, אם הבנים שמחה, עמ' צ"ח תגובת הר' טייכטאל לדברי ר' יונתן איבשיץ.

46. בוונתו למנדט על ארץ ישראל שניתן לבריטניה.

47. ויוא"מ עמ' ק"ג.

מפראג מהוה ארגומנט עיקרי של רי"ט ביחס לאלו האומרים שהשבועות הותרו אחר השואה.

ככדי להבין ארגומנט זה באידאולוגיה של רי"ט, המסתמך על המהר"ל, יש להקדים ולבאר את משמעותן של שלוש השבועות כגזירה אלוקית, בהקשר לתפיסת הגלות בחסידות.

שלוש השבועות

גזירה אלוקית המבטיחה את קיומו של עם ישראל בגלות

הגלות בקבלת הלוראנית, ולאחר מכן במשנת החסידות היא מאורע קוסמי המהווה חלק מתהליך הבריאה. הגלות קשורה לתהליך תקון העולמות, ועל כן אין לראות את קיומם של ישראל בגלות כעונש שענש אותם הקב"ה, אלא זוהי גזירה אלוקית, שעם ישראל ישלח לשליחות תיאורגית בין האומות (48).

רי"ט מפתח רעיון זה, ומבססו על מקורות מהתלמוד, זוהר, ספרי קבלה וחסידות. הסיבה לתופעת הגלות מנומקת על ידו בשני מאמרים תלמודיים

א. מבחינת עם ישראל - אר"א מאי דכתיב צדקת פזרונו בישראל, צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות (49).

ב. מבחינה קוסמית - כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות, כך אי אפשר לעולם בלא ישראל (50).

48. ראה י. תשבי תורת הרע והקליפה בקבלת האר"י, עמ' קל"ב. ראה הגדרתו שם שהגלות היא "מסע הכיבוש של צבא הקדושה בארצות הטומאה".

49. תלמוד בבלי, מסכת פסחים דף פ"ז, ע"א.

50. תלמוד בבלי, מסכת ע"ז, דף י', ע"ב.

פזור עם ישראל בין האומות מטרותו, כפי שמבאר המהרש"א "שע"י שפזר אותם בד' רוחות העולם, התפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו - והוא קיום העולם" (51).

רי"ט מסביר את האנאלוגיה בין רוחות העולם לישראל, על פי רעיון העלאת הנצוצות הלקוח מהקבלה הלוריאנית. כשם שקיומו הפיזי של העולם תלוי ברוחות העולם, כך הקיום המטפיזי של העולם תלוי בישראל.

ומשמע שזה גופה קיומו של העולם מה שרואין בכל רוחות העולם אצל כל האומות שיש תורה ואמונה בהשי"ת - וזה אי אפשר אלא אם ישנם ישראל בכל המקומות (52).

לאור זאת רי"ט קובע בודאות שהגלות היא גזירה אלוקית וסיומה אינו תלוי בידי אנוש אלא כשתותר ע"י הקב"ה בעצמו.

51. מהרש"א, חדושי אגדות, בביאור הגמרא לעיל.

52. ויוא"מ, עמ' שט"ו. ראה עוד (שם) עמ' שט"ז-שי"ז, ובמיוחד במובאות מהאורח חיים והנמוקי זוהר.

אי אפשר להכחיש מה שמוכח בכתובים ובכל מקום בדברי חז"ל ששיבתן של ישראל בחז"ל עד זמן הגאולה היא גזירת המקום ב"ה עד שיבוא מלך המשיח ויעשה קבוץ גלויות (53).

עמדה זו היא עמדה דטרמינסטית מובהקת, כלומר, העתיד חזוי וקבוע מראש. אין לפעול פעולות אנוש בהסתוריה כי העתיד חזוי וקבוע מראש. אקטיוויזם אנושי עשוי לסייע לגלגל ההסתוריה או לעכבו, אבל אין הוא תופס מקום בקביעת הייעוד ההסטורי (54).

ר"ט מדגיש פעמים רבות בספרו ובשאר כתביו עמדה דטרמינסטית זו והיא מהווה נשוא לדרשות רבות, שהוא דורש מאמרי חז"ל ופסוקים מהתורה באופן זה. לדוגמא:

ובזה יתפרש המדרש שאלו תלמידיו את ר' יוסי בן קסמא אמתי בן דוד בא. היינו באיזה זמן, ואיזה פעולה צריך לעשות בענין זה לקרב ביאתו. ע"ז השיב להם זאת תורת העולה, שענין זה הוא ממש כדין העולה שאין לבני אדם שום חלק בה. כן הוא ענין הגאולה אין לבני אדם חלק במעשה ההוא ואסור לעשות שום פעולה גשמית

53. ויוא"מ, עמ' שי"ח. בדיאלקטיקה של הגלות אם היא מהווה עונש "מפני חטאינו גלינו מארצנו" או כנאמר למעלה שזו גזירה אלוקית - חיוכית, שמטרתה תקון העולמות, ראה דברי ר"ט באנאלוגיה בין חטאו של אדם הראשון, לגלות עם ישראל. אדם הראשון בא לעוה"ז "בשליחות נכבדה", לעבוד את השי"ת בעולם הגשמי, וזה מהווה תיקון החטא הקדמוני. כך ישראל "מחמת החטא גלינו מארצנו, אבל אנחנו גם שליחים מהקב"ה לכל מקום בואנו לחז"ל לתקן שם לפי דעתו של יוצר בראשית".

54. א. רביצקי הצפוי והרשות נתונה, בתוך: ישראל לקראת המאה ה-21, חזון ויעדים. עורך: א. הראבן. מוסד ואן ליר, ירושלים, תשמ"ד, עמ' 139.

לקרב את הגאולה, דאדרכה בזה מרחיקין ח"ו את הגאולה, רק להרכות במעשים טובים זה הוא ביד ישראל לעשות, אבל אסור לעשות איזה פעולות גשמיות בענין זה (55).

מציאותו של עם ישראל בגלות זוהי מציאות לא טבעית ולא נורמלית, ובשלשוננו של המהר"ל מפראג "יציאה מן הסדר" (56). מצב זה של גלות ארוכה בדברי ימי ישראל הוא פרדוכסאלי. מחד גיסא - האמונה האסכטולוגית המדגישה את העתיד המיוחל כמטרה נשגבה, ומאידך גיסא המציאות המרה, היום-יומית בגלות. מבחינה סוציו-פסיכולוגית מצב זה הוא עדין מאוד, וצפוי להתפרצויות, כפי שאכן ארעו, בתולדות עם ישראל (57).

השבועות מהוות תריס מנאטלי בפני התפרצויות אלו, ע"י הדגשת חומרת האסור הכרוך בנסיון לשנות מגמות דטרמינסטיות קבועות מראש, קרי עזיבת הגלות טרם זמנה. תיאור זה מצוי אצל הרמב"ם באגרת תימן ורי"ט מסתמך על דבריו

לפי שידע שלמה ברוח הקודש שהאומה הזאת באורך זמן גלותה, תפצר להתנועע בלא עתה הראוי ויאבדו בשביל זה ויבואו עליהם צרות, והזהיר מלעשות זאת והשביע האומה על דרך משל ואמר השבעתי אתכם וכו' ואתם אחינו אהובנו קבלו עליכם שבועתו ואל תעירו את האהבה עד שתחפץ (58).

55. רי"ט, קונטרס חרושי תורה (לקט דרשותיו של רי"ט) עורך: א.י.ד. אשכנזי, ברוקלין, נ"י, חש"ט ז' עמ' י'. ראה עוד: ויוא"מ עמ' צ"ז, שם עמ' ח'. ראה פירושו ל"אל תאכלו ממנו נא" - שגם זה רומז על גאולה טרם זמנה - שאסורה, ויוא"מ עמ' נ"ז.

56. י. ליוואי, מהר"ל מפראג נצח ישראל, ירושלים תשל"א, עמ' קכ"א.

57. המעפילים ביציאת מצרים, בר כוכבא, שבתאי-צבי, וראה עוד רשימת משיחי השקר, ברמב"ם אגרת תימן, בתוך אגרות הרמב"ם, עמ' קפ"ה-קפ"ו.

58. רמב"ם, שם עמ' קפ"ט.

רי"ט מגדיר את השבועות כהלכות קבועות (59), אולם אופיין אינו מוגדר. הן אינן מנוסחות כהלכות רגילות, אלא כשבועה שהשביע הקב"ה את ישראל, וכאמור, הן אינן מוזכרות בספרות הפוסקים (60). תוקפן של השבועות, מוסבר עי רי"ט בעיקר לפי האינטרפטציה שלו, לדברי המהר"ל מפראג, למדרש שלוש השבועות. הגדרה זו, מהווה אבן פינה, בתיאוריה של רי"ט על הרלוונטיות של שלוש השבועות בזמנינו, ובמיוחד אחר השואה. ואלו דברי המדרש:

השבעת אתכם בנות ירושלים, במה השביעם... רבנן אמרו: השביעם בדורו של שמד, בצבאות שעשו צביוני ועשיתי צביוני בהם, או באליות השדה ששופכים דמם על קדושת שמי, הה"ד כי עליך הורגנו כל היום (61).

המהר"ל מסביר שחיוניותן של השבועות נובעת מהתופעה האנומלית - האכזיסטנציה של ישראל בגלות, הנוגדת את טבעו של האדם מישראל. לכן, ישנה נטיה לחזור למצב הראשוני (62). ארוע קוסמי זה, מחייב שינויים בסדרי הבריאה, ושינוי זה הובע במדרש ע"י השבעת השמים והארץ, האבות והאמהות ודורו של שמד. השבועה, על-פי המהר"ל, מטבעת במושבע מציאות ארעית שהיא אנומלית לגביו, וזו לשונו:

מפני כי המשביע את אחר הוא משביע שלא יצא מדבר זה שמשביעו עליו, רק יהא נשאר עליו לגמרי מבלי נטיה ימין ושמאל לפניו ולאחור (63).

59. ויוא"מ עמ' י"א.

60. ראה לעיל עמ' 30.

61. שיר השירים רבה, פ"ב.

62. מהר"ל, נצח ישראל, עמ' קכ"ב-קכ"ג.

63. מהר"ל, שם, עמ' קכ"ד, וראה, שם, שהמהר"ל מסביר את שתי הדעות בתלמוד על מספר השבועות ארבע או שש, שמספר השבועות מורה על

בביאור דברי רבנן שאומרים: השביעם בדורו של שמד, מפרש המהר"ל בפירושו השני, כפי שמובא ע"י רי"ט

ועוד פי' בדורו של שמד, ר"ל אף אם יהיו רוצים להמית אותם בעינוי קשה, לא יהיו יוצאים ולא יהיו משנים בזה, וכן הפירוש אצל כל אחד ואחד, ויש להבין זה (64).

דברי המהר"ל מהוים בסיס לתיזה של רי"ט שאין קשר בין השבועה שהשביע הקב"ה את אומות העולם "שלא ישתעבדו בהם בישראל יותר מדי" (65) לשבועות שהשביע את ישראל, שזהו נמוקם של אלו הרואים בצרות הגלות ביטול השבועות.

ויש אפיקורסים שאומרים שכיוון שהאמות לא קיימו את השבועה, לכן יש לנו ח"ו היתר לעבור על השבועה, וזה הבל הבלים, שאין אלו השבועות תלויים זה בזה, שלא השביע אותנו הקב"ה אלא לטובתינו, שראתה חכמתו ית' את גודל הרעה של דחיקת הקץ לפני זמנו, והאומות מעולם עברו על השבועה ולעתיד ינקום הקב"ה מהם כמו שיש ע"ז כמה פסוקים ומאמרי חז"ל, אבל אין לזה שייכות עם שבועתנו (66).

כמה השבועות כופות את המושבע לבטל את מציאותו הטבעית. ארבע זו הסרה מארבעה צדדים, ושש זו הסרה מכל הכיוונים כולל הצדדים.

64. מהר"ל שם, עמ' קכ"ד. הגירסא הנמצאת לפנינו בספרי המהר"ל "וכן הפירוש אצל כל אחד ואחד". רי"ט בציטוט דברי המהר"ל גורס: "וכן הפירוש אצל כל אחד ואחד משבועות הללו". ראה לקמן בהערה מס' 68.

65. כתובות, דף קי"א, ע"א.

66. ויוא"מ, עמ' צ'. שים לב ללשון החריפה אפיקורסים לחולקים על דעתו, ראה פרק ב' הערה 41.

הוכחתו העקרית של רי"ט היא מדברי המהר"ל המובאים לעיל, והוא מסיק מדבריו מסקנה רדיקאלית שהעברה על השבועות נכנסת בקטגוריה החמורה של "יהרג ואל יעבור" (67).

לשון המהר"ל ז"ל ברור מללו שכתב שאף אם היו רוצים ח"ו להמית אותם בעינויים קשים לא יהיו יוצאים, וכן הפירוש אצל כל שבועה משבועות הללו (68), והנה אם ח"ו האומות ממיתים בעינויים קשים

67. שלוש מצוות חמורות כלולות בקטגוריה זו: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, (תלמוד בבלי סנהדרין דף ע"ד, ע"א).

68. רי"ט גורס בדבריה מהר"ל: "וכן הפירוש אצל כל שבועה ושבועה". הגירסא בספרי המהר"ל "וכן הפירוש אצל כל אחד ואחד". במקרה דנן ישנה השלכה אקוטית לדיוק בגירסאות הואיל ורי"ט בונה את התיזה שלו על הגירסא המובאת אצלו, ומגיע למסקנה שאסור השבועות חומרתו זהה למצוות שעליהן נאמר יהרג ואל יעבור. הר"מ. כשר בספרו התקופה הגדולה מקדיש פרק לבירור דברי המהר"ל הללו פרק ארבעה עשר, והוא נותן אינטרפטציה שונה לפסקא זו בדברי המהר"ל, עפ"י הגירסא בספרי המהר"ל. הוא מבאר "וכן הפ"י אצל כל אחד ואחד" - הכונה לכל אחד ואחד מהדעות שהביא המדרש במה השביעין, בשמים ובארץ, באבות ואמהות, במילה ובדורו של שמד. כלומר כמי שהשביע את ישראל בשמים ובארץ, כך השביע אותם בדורו של שמד, כפירוש ה"יפה תואר" למדרש רבה שהשביעין במעלתם וקדושתם שסבלו יסורים, והפירוש השני מעלה את דרגת קדושתם - שמוסריין נפשם למות על קדושת השם. הר"מ כשר מדייק ג"כ בלשון "ולא יהיו יוצאים" - שאין מובנה יציאת פיזית כמו שהבין רי"ט שלא יצאו מהגלות טרם זמנה, אלא משמעות יציאה בטרמינולוגיה של המהר"ל מובנה שינוי ממצב קיים. בפרק זה משתמש המהר"ל במונח יציאה כמה פעמים, לדוגמא: "כי המשביע את האחר הוא משביע שלא יצא והדבר שמשביע אותו", וכן "שמים וארץ אם יהיו יוצאים מסדר זה יהיה הפסד לעולם" ובעמוד קכ"ה הוא אומר על הגלות ש"הוא שינוי יוצא מסדר המציאות". בדרך זו הוא מבאר שכנות המהר"ל שהשביעין בדורו של שמד, שאף אם ירצו להמיתם "לא יהיו יוצאין ולא יהיו משנים", כלומר לא יצאו מאמונתם ולא

ר"ל בודאי עוברים על השבועה, ואף על פי כן כתב המהר"ל
דבישראל עדין הוא ביהרג ואל יעבור לסכול ח"ו מהאומות הריגות
בעיננויים קשים ר"ל כדי שלא לעבור על אלו השבועות (69).

רי"ט מצטט את דברי המהר"ל בכמה מקומות בכתביו, והוא מייחס לו
סמכות הלכתית שאין עליה עוררין
ובפרט שארי' שאג המהר"ל מפראג ז"ל מי לא יירא במה שנתן על
העברת אלה השבועות דין משומד ר"ל ביהרג ואל יעבור ואין
בדורנו מי שיוכל להכריע כנגדו (70).

ישנו אלא ימסרו נפשם על קדושת השם. ראה עוד שם עמ' קפ"ו שהוא
מסביר לשון "יהיו יוצאים" בעתיד, שמדרש זה דורש פסוק שנאמר
ע"י שלמה, ובימיו עדיין לא היה דורו של שמד, ומפרש שראה שלמה
ברוח הקודש שיהיו דורות קדושים שימסרו נפשם על קדושת השם -
ובהן השביעם.

69. ויוא"מ, עמ' צ'.

70. שם, עמ' ק"ב, ראה הר"ש. פרנק, תולדות זאב, ירושלים, תשכ"ד,
חלק ב' ע' ע"ט. שכותב על דברי רי"ט שדבריו הם "זיוף וסילוף
דברי המהר"ל מפראג זצ"ל והוא יתבע לפני בי"ד לדין לפני בי"ד
של מעלה עם כל אלו שתלו בוקי סריקי בדבריו, כי מתורתו של
מרע"ה לא למדנו משפט עקום ודין הבל שכזה, שאם הגוי מאיים על
יהודי שיעזוב ארצו ושילך לא"י כשאפשר לבוא לארץ ישראל, ואם
לאו יהרגנו שיהרג ואל יעבור, הוא שטות והבל מתורתו של הס"מ
ובורא רקיעים של שוא ותוהו ובוהו רח"ל, כמו שכתבו בספרים
הקדושים, ומעולם לא נתכון המהר"ל לזה...ומי שאומר זאת הוא
מסלף ומזייף דברי אלוקים חיים ומחלל שם התורה ושם ה'...
והמפריעים את הקיבוץ גלויות של אחב"י החרדים לדבר ה' עתידים
ליתן את הדין" (בשני הספרים שהובאו לעיל התקופה הגדולה
ותולדות זאב, לא הזכירו מחבריהם את שמו של רי"ט, או שמות
ספריו, אלא צטטו מדבריו וכתבו: "ויש שכתב").

החומרה הרבה שמייחס המהר"ל, ובעקבותיו רי"ט, לשבועות נובעת מהיותן גזירות אלוקיות - בהן תלויה האכזיסטנציה של עם ישראל בגולה, והעובר עליהן, כביכול, פועל נגד הדטרמיניזם שבגזירה האלוקית.

הגאולה האחרונה - בידי הקב"ה בלבד

הגלות במשנתה של החסידות מהוה חוליה בתהליך הגאולה, כמו שמבטא זאת המהר"ל - מתוך הגלות אפשר לעמוד על הגאולה (71). הסבר למציאות קיומו של עם ישראל בגולה, כתאוריה שלימה, מוצגת בחיבורו המקיף של המהר"ל על משמעות הגלות, נצח ישראל, ואלו עקרי משנתו: *

1. הגלות אינה מצב נורמאלי לעם ישראל.

2. הגלות היא זמנית.

3. הגלות אינה עונש, אלא חוליה בתהליך הגאולה (72).

סיומה של הגלות - הגאולה - אינה תלויה במעשה אנוש, ובדומה לגלות היא מהוה גזירה אלוקית. רי"ט מדגיש, מספר פעמים, שכל ענייני הגאולה הינם סתומים וחתומים ונמסרו רק לקב"ה.

ולכן אנו מוזהרים כל כך שלא לעשות מעצמינו שום זיז כלשהוא בענייני הגאולה, אלא לעבוד את השי"ת ולצפות לישועתו (73).

הפסיביות האנושית, האבסולוטית, בתהליך הגאולה הינה מוטיב חוזר אצל רי"ט, ומופיעה בוריאציות שונות באמירה ישירה, ברמז, ובדרך דרוש.

71. נצח ישראל, פרק א'. ראה, שם, עמ' י, הסבר קירבת המילים גלות וגאולה.

72. ר. ש"ץ, תורת המהר"ל בין אכזיסטנציה לאסכטולוגיה, כיוונים, (8), קיץ תש"מ, עמ' 11-28.

73. ויוא"מ עמ' צ"ז, וראה עוד, שם, עמ' ל, נ"ח, צ.

נביאי שקר וגאולה של שקר שהוא ע"י רשעים, שמזה אין מדברים כלל שיהיה נחשב לאיזה התחלה, שהוא היפוך הדעת התורה הקדושה והוא מעכב הגאולה האמיתית(77).

התפיסה האכסטולוגית של רי"ט, השוללת לחלוטין אקטיוויזם אנושי השותף לתהליך הגאולה בכל שלב שהוא, מסבירה את החומרה הרבה שהוא מייחס לעוסקים בדחיקת הקץ, דוגמת הציונות. משמעותה של פעילות זו היא, התערבות אנושית במהלכי ההשגחה העליונה. וזו מוגדרת על ידו - כפירה באמונה ומרידה בקב"ה.

האומרים שכל ישראל מכל מקומות מושבותיהם יסעו לא"י כל אלו מדברים בפה מלא נגד כל דברי חכז"ל שבכמה מקומות בש"ס ובמדרשים ובכתבי האר"י... ואינם מאמינים בגזירתו של הקב"ה ובחשגחתו ית"ש(78).

77. רי"ט, חידושי תורה, פרשת נשיא, ברוקלין, ניו יורק, תשט"ז, עמ' ק"ח. ראה גם ויוא"מ, עמ' ס"ב.

78. ויוא"מ, עמ' ל"ט.

נביאי שקר וגאולה של שקר שהוא ע"י רשעים, שמזה אין מדברים כלל שיהיה נחשב לאיזה התחלה, שהוא היפוך הדעת התורה הקדושה והוא מעכב הגאולה האמיתית(77).

התפיסה האכסטולוגית של רי"ט, השוללת לחלוטין אקטיוויזם אנושי השותף לתהליך הגאולה בכל שלב שהוא, מסבירה את החומרה הרבה שהוא מייחס לעוסקים בדחיקת הקץ, דוגמת הציונות. משמעותה של פעילות זו היא, התערבות אנושית במהלכי ההשגחה העליונה. וזו מוגדרת על ידו - כפירה באמונה ומרידה בקב"ה.

האומרים שכל ישראל מכל מקומות מושבותיהם יסעו לא"י כל אלו מדברים בפה מלא נגד כל דברי חכז"ל שבכמה מקומות בש"ס ובמדרשים ובכתבי האר"י... ואינם מאמינים בגזירתו של הקב"ה ובהשגחתו ית"ש(78).

77. רי"ט, חידושי תורה, פרשת נשיא, ברוקלין, ניו יורק, תשט"ז, עמ' ק"ח. ראה גם ויוא"מ, עמ' ס"ב.

78. ויוא"מ, עמ' ל"ט.

השואה - עונש על דחיקת ה

נקודת המוצא בדיון בנוש
דיינא" (78א). אשר על כ
ישראל.

הוא מבסס את הנחתו על
ירושלים ... אם תעירו
ב, 7), עליו נדרשו שלוש ה

אמר להם הקב"ה אם
מתיר את בשרכם כצבאו

השבועות לשיטתו, כלולות ו
יעבור", כפי שהוא הוכי
שבטולן מחייב עונש חמור ו

והנה לא מצינו בקראי
בשרכם הפקר ממש כצב
העוון של העברה על
אתכם וגו' וכדרשת חז
זולת בדורנו בעו"ה ש
הותר דמם והפקר ממש
ועל מה זה, אלא הו
אותן שבועות, וא"כ ה

די"ט שם לב לבעתיות שבק
היו
קשורים לתנועה הציונית, ו

78א. ויורא"מ עמ' ז'.

79. מסכת כתובות דף קי"א

80. לעיל

81. שם עמ' ו'.

ועל ארץ ישראל לא עלה הכורת הגרמני (82). הוא לא מתייחס במפורש לעובדה זו, אולם, בשני מקומות בדבריו, הוא מבליע תשובה לכך:

א. אין פורענות באה לעולם אלא בשביל הרשעים, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים (83).

ב. ואף בשעת החורבן נהרגו גם חסידי עליון בעוון החוטאים ומחטיאים בעוה"ר והיה החרי אף נורא עד מאוד (84).

תשובה זו היא סתומה, וכונתו - תקופת השואה, מוגדרת כזמן, הסתרת פנים גדול, ובזמן הסתרת פנים, החרב פוגעת תחילה בצדיקים. המתת הצדיקים מהווה עונש לדור, וסלוקם מוגדר כהסתרת פנים (85).

82. ראה ש.פ. פראנק "תולדות זאב" ח"ב עמ' ע"ו שדוחה דברי רי"ט, ומתייחס לאנאלוגיה שעושה רי"ט בין בני אפרים שהקב"ה הרגם, לבין עונש השואה, "והנה נכון הדבר וכן היה שורת הדין שבני אפרים שיצאו מהגלות טרם שהגיע הזמן שנקבע להם בדין קבלו עונשם ונהרגו, אבל לא היה שורת הדין שיהרגו אלו שלא יצאו מן הגלות ולא עברו מעולם על השבועה, וכאן חזינן הדבר בהפוכו שיצא חרון אף הגדול הזה בשנים האחרונות, ויצא הקצף מלפני ה' להשמיד אך ורק אלה שלא באו לא"י ולא עברו מעולם על השבועות הללו, ואלו שבאו לא"י יעשו כל מיני השתדלויות עלו והצליחו ועשו פרי בסייעתא דשמיא באופן יוצא מהכלל, דבר אשר לא פילל אדם מעולם הלא דבר הוא והוא דבר פלאי".

83. ויוא"מ עמ' קכ"ג.

84. שם, עמ' ז'.

85. עפ"י י. דומב, עת נסיון, עמ' דמ"א: "הכפירה הציונית המוחלטת, ביחד עם כל העבירות על מצוות התורה הנמשכים והמסתעפים מן כפירה זו, הביאו והוסיפו ריחוק וירידה עד מאוד, ... והכל נעזב לגויית וטבעיות בהסתרת פנים גדולה ... נלקחו מאתנו בזמן הירידה, גדולי ארץ שיאירו ויזהירו את ישראל לבלתי נטות מאת ה' ותורתו, כי גם זה חלק מסילוק השכינה והשראה בזמן תוקף החושך הזה".

בנוסף לסיבות התאולוגיות לשואה, רי"ט מאשים את המנהיגות הציונית האשמה כבירה. הוא טוען שהיא סייעה להשמדת היהודים באירופה, על מנת להוציא לפועל את האידאיה הציונית.

אבל הם עשו פעולות נוראות לדבר כי מלבד שעוד בתחילת התייסדותם במשך שנים רבות הר במלשינות נוראות על ישראל אצל האומות ודברו עליהם בפני השרים קשות שמסוכנים מאוד לאומות וצריכים לגרשם מן הארצות בחושבם שעי"ז יהיה קל להם לבצע זממם לבוא לארץ ישראל ולארגן שם ממשלה... וחץ מזה יש בירורים אמיתיים על כמה פעולות אכזריות שעשו בזה שדין גרמא כנזקים (86) של כל האסון הנורא, וממדינת אונגארן נתברר קצת מן הפעולות גם במשפט שהתנהל בא"י (87), וככה היו כמה מעשים ברורים בכל משך הזמן בחושבם שעי"ז יגיעו יותר למטרת חפצם להשיג ממשלה (88).

כללו של דבר, הוא אומר:

כל מעשי הציונים הם חורבנות, והם קוו להבנות מחורבן עם ישראל ואפשר לברר בכל פרטי מעשיהם, אבל צריך לזה קונטרס מיוחד (89).

86. שהם גרמו לנזקים (תרגום), ראה, על הגאולה, עמ' פ"ח, "הציונים הכריזו מלחמה נגד גרמניה", וכוונתו לדברי וויצמן בקונגרס 1939 שהיהודים יעמדו לצד בריטניה, "והצורך ענה להם שהוא יערוך מלחמה כנגדם".

87. משפט קסטנר.

88. ויוא"מ עמ' קכ"ג. וראה עוד (שם) הוא מאשים את המנהיגות הציונית שבגללם נסגרו שערי המדינות לשארית הפליטה, ע"מ שיעלו לארץ ישראל. כמו"כ הוא מאשים את מדינת ישראל בצרות שארעו ליהודים בארצות ערב, ולולא הקמת המדינה לא היו מתנכלים להם.

89. שם, עמ' קכ"ד. בכמה מקומות כשהוא מסתמך על עובדות הסטוריות הוא אומר: "הדבר ברור ואיני רוצה להאריך בזה, כי לא באתי

הוא ממשיך את המפעל הציוני ואת מדינת ישראל, שנתפסים בציבור כעוגן הצלה לשארית הפליטה, לאורח שהצית את בית מארחו, על מנת שיוכל אחר כך להחשב בעיניו כמציל כאשר יעשה פעולות הצלה להציל רכושו.

והנמשל מובן שהציונים גורמים בעוונותיהם כל הצרות והתלאות ושוב נעשו למצילים(90).

גורם נוסף המצטרף לסיבת עונש השואה - חטא הלאומיות, וכהגדרת רי"ט "טומאת המינות והכפירה".

כללו של דבר: מלבד עוון החמור של העברה על השבועה עוד טמא את בית ישראל בטומאת המינות והכפירה ר"ל, ואין תימה מה שהיה החרון האף הגדול הזה ויצא הקצף מלפני ה'(91).

בפרק הבא, אדון במושג הלאומיות היהודית טרום הגאולה השלמה, המוגדר במשנתו של רי"ט - מינות וכפירה בקב"ה.

בקונטרס זה אלא לברר הלכה" (שם, עמ' ח, קכ"ג-קכ"ד).

90. שם, עמ' קכ"ד. ראה, משל דומה לזה, על הגאולה ועל התמורה, עמ' י"ז-י"ח.

91. שם, עמ' ז.